

Kulcsár István

A Kuril-szigetek és az orosz–japán békeszerződés

Csaknem hét évtizeddel a második világháború befejeződése után még mindig maradt egy olyan vitás kérdés – a Kuril-szigetek hovatartozása – Oroszország és Japán között, amelynek megoldatlansága miatt a két egykori hadviselő fél nem képes/nem akar egymással békeszerződést aláírni. Ez az írás a kérdés történetét és jelenlegi állását mutatja be.

Előljáróban szögezzük le: nem az egész Kuril-szigetecsoport hovatartozása a vizsály almája Japán és Oroszország között, csak a szigetlánc négy déli tagjának birtoklása vitatott. Ezek: Iturup (japánul Etorofu), Kunasir (Kunasiri), Sikotan és Habomai. (Az utóbbi – bár az egyszerűség kedvéért így nevezik – tulajdonképpen nem is egy sziget, hanem nyolc, polgári lakosság által nem lakott apró szigetekcske és zátony.) A vitatott szigetek összterülete 5000 négyzetkilométer, jelenlegi lakosságuk mintegy 30 ezer fő.

A Kuril-szigeteket – európai szemmel nézve – valószínűleg holland hajósok fedezték fel. Óslakosaik az – egyes teóriák szerint – Északkelet-Ázsiából több ezer évvel ezelőtt odavándorolt ajnuk voltak. A vulkanikus szigetek Kamcsatkától a japán szigetekig húzódó láncolata valamikor a 18. században került – ha nem is formálisan – japán uralom alá. Alighanem ebben az időben (egyres orosz történészek szerint már jóval korábban) érkeztek Kamcsatka felől a szigetekre vidraprémmel és fókabőrrel kereskedő kozákok. Japán és Oroszország 1855-ben vette fel a diplomáciai kapcsolatokat, és még ugyanabban az évben kereskedelmi és hajózási egyezményt írt alá.

Ebben leszögezték, hogy Urup szigete, valamint a Kuril-lánc attól északra elterülő tagjai Oroszország, az attól délre fekvő szigetek Japán fennhatóság alá tartoznak. A két évtizeddel később, 1875-ben aláírt szerződés értelmében az egész Kuril-szigetecsoport Japáné lett, amely ennek fejében átengedte Oroszországnak Szahalin szigetét. Az 1904–1905-ös orosz–japán háborút lezáró portsmouth-i szerződésben a legyőzött Oroszország kénytelen volt átengedni Japánnak Szahalin déli felét. 1945 augusztusában – a három nagyhatalom jaltai csúcskonferenciáján vállalt kötelezettségének megfelelően – a Szovjetunió hadat üzent Japánnak. (Sztálin, Rooseveltt és Chruccill ezen a krími találkozón a többi között abban állapodott meg, hogy Japán amerikai, Tajvan kínai, míg Szahalin és a Kuril-szigetek szovjet megszállás alá kerülnek.) Augusztus 27-ig a szovjet csapatok megszállták Szahalint és a Kuril-szigetecsoportot, benne Urupot és a láncolat északra elterülő tagjait, majd meggyőződve arról, hogy az amerikaiak nem foglalták el Iturupot, Kunasirt, Sikotant, valamint Habomait, egy héttel később ezeken a szigetekeken is partra szálltak, és többé nem hagyták el azokat. A Szovjetunió 1946-ban formailag

is bekebelezte (saját területévé nyilvánította) a Kuril-szigeteket, beleértve a négy déli szigetet is. A győztes hatalmak és Japán között 1951-ben létrejött San Franciscó-i békeszerződésben Japán lemondott Szahalinról és a Kuril-szigetéről. Szovjet részről előszeretettel hivatkoznak erre a szerződésre, mint a négy déli sziget hovatartozásának, úgymond, japán elismerésére. Csakhogy – és ezzel érvelnek a japánok – egyrészt a Szovjetunió, bár más okokból, de nem írta alá a San Franciscó-i békeszerződést, másrészt Japán ugyan valóban lemondott a Kuril-szigetek birtoklásáról, csak hogy Iturup, Kunasir, Sikotan és Habomai nem része a Kuril-láncnak, hanem magukhoz a japán szigetekhez tartoznak, földrajzi értelemben is Japán úgynevezett Északi Területei. Ergo: e négy szigetről Japán nem mondott le.

A két fél álláspontja ebben a kérdésben lényegében változatlan. Moszkva és Tokió évtizedek óta mantraszerűen ismételteti a fenti érveket.

Két sziget visszacsatolható?

A Szovjetunió és Japán miniszterelnöke – Nyikolaj Bulganyin és Hatojama Jukio – 1956. október 19-én Moszkvában közös nyilatkozatot írt alá, amely kimondta a hadiállapot megszüntét és a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételét a két állam között. A dokumentum 9. cikkelye megállapította: „A Szovjetunió és Japán megállapodott, hogy a normális diplomáciai kapcsolatok létrejöttét követően folytatják a tárgyalásokat a békeszerződés megkötéséről. Japán kívánságaira reagálva és figyelembe véve a japán állam érdekeit, a Szovjetunió ezenel beleegyezik abba, hogy visszaszolgáltatja Japánnak Habomai és Sikotan szigeteit, azzal, hogy e szigetek Japánnak való

tényleges átadására a békeszerződés aláírása után kerül sor.” (Megjegyzendő, hogy a két esetleg „visszaadható” sziget területe a japánok által követelt négy sziget összterületének a hét százaléka.)

Az éleződő hidegháború körülményei közepette azonban nem jött létre a szovjet-japán békeszerződés. A két kisebb déli Kuril-sziget, Sikotan és Habomai átadására vonatkozó ígérletét pedig a Szovjetunió visszavonta, mégpedig azzal az indokolással, hogy az amerikai-japán biztonsági szerződés értelmében az Egyesült Államok a szigetország területén bárhol állomásoztathat csapatokat, vagyis ha a két említett sziget visszakerül Japánhoz, akár ott is, ami értelemszerűen veszélyeztetné a Szovjetunió biztonságát. Ezt követően a szigetek hovatartozásának ügyét – legalábbis szovjet részről – évtizedeken át jegelték, és ha arról folytak is konzultációk a felek között, csupán alacsony szinten. A Szovjetunió közben „belakta” a Kuril-szigeteket: civil állampolgárokat és katonai egységeket telepített oda (a japán állampolgárokat – ajnukat és etnikai japánokat, összesen 17 ezer főt – 1949-ig evakuálta Japánba); iskolákat, egészségügyi intézményeket, kikötőket, repülőtereket, halászati és halfeldolgozó kombinátokat épített.

A megmerevedett helyzet csak három és fél évtized múltán mozdult ki a holtpontról. A Mihail Gorbacsov elnök 1991. áprilisi tokiói tárgyalásai nyomán napvilágot látott közös közlemény nevén nevezi a négy szigetet, és kimondja, hogy a születendő békeszerződéssel a háborús problémáknak le kell zárulniuk, beleértve a területi kérdéseket is. (Az *RBK Daily* című orosz napilapnak 2011-ben adott interjújában Gorbacsov tagadta, hogy odaígérte volna a japánoknak mind a négy vitatott szigetet; ő is csak kettőnek a lehetséges visszaadásáról tárgyalt, de arról is csak abban az esetben,

ha létrejön a békeszerződés.) A szovjet államfő látogatását követően olyan megállapodás jött létre a két fél között, amelynek értelmében a japánok és a déli Kuril-szigeteken élő orosz állampolgárok útlevél, vízum nélkül, csupán a személyi igazolvány mellé kiadott betétlap felmutatásával látogathatják az Északi Területeket, illetve a közeli – Kunasirtól mindössze tíz kilométernyire fekvő, onnan szabad szemmel is látható – japán Hokkaido szigetét. 1992 óta 8000 japán és 7000 orosz állampolgár élt ezzel a lehetőséggel. (Az előbbieket főként őseik sírját keresik fel, míg az oroszok turistaútnak tekintik a japán városokba tett látogatásaikat, annál is inkább, minthogy amíg például Kunasirról két-három napig kell hajózniuk Vlagyivosztokig, alig négy óra alatt érnek át Hokkaidóra.)

Az orosz álláspont változatlan

Japán részről bizonyára sokat vártak Boris Jelcin 1993. októberi tokiói látogatásától, hiszen ez volt a szovjet birodalmi múlt örökségétől – formailag bizonyosan – megszabadult Oroszországi Föderáció elnökének első találkozója japán kormányfővel. Jelcin már egy évvel korábban rendeletben szabályozta – amit Tokióban üdvözöltek –, hogy a déli Kuril-szigeteken szabad gazdasági övezetet hoznak létre, a helyi hatóságok hatáskörébe utalják az exportot, a partjaik közelében folyó külföldi halászat kvótáinak megállapítását, a helyi vállalatok adójának drasztikus csökkentését, a lakosságnak engedélyezik a kereskedelmi és halászati tevékenységből származó külföldi valuta birtoklását. (Az erre vonatkozó elnöki rendeletet azonban az Állami Duma azóta sem ratifikálta, tehát nem lépett hatályba.) Tokióban Jelcin bejelentette, hogy a határórség kivételével

kivonják az orosz csapatokat a vitatott szigetekről. A kíséretében lévő Jevgenyij Primakov külügyminiszter közölte, hogy 3500 főnyi orosz katonaság állomásozik Iturupon és Kunasiron, a másik két szigeten egyáltalán nincs helyőrség. (Emlékeztetőül: ez a haderő-kivonás azóta sem történt meg, sőt...) A látogatás végeztével az orosz elnök és tárgyalópartnere, Hoszokava Morihiro miniszterelnök aláírta a Tokiói nyilatkozat néven ismertté vált dokumentumot, amelyre mindkét fél azóta is rendre hivatkozik. Ez is leszögezte, hogy folytatni kell a békeszerződés megkötésére irányuló tárgyalásokat. A dokumentum azonban annyiban túl is ment a Gorbacsov-látogatás nyomán kiadott közös közleményen, hogy – igaz, némileg dodonai, többféleképpen magyarázható módon, de – kimondta: a területi vitát a történelmi és jogi tények alapján kell rendezni.

A következő másfél évtizedet ismét az egy helyben járás, a régi érvek vég nélküli ismételtetése jellemezte a területi vitában. Japán halászhajók számos alkalommal hatoltak be a négy szigetet övező 200 mérföldes orosz gazdasági övezetbe, sőt a 12 mérföldes területi vizekre is (sokkal gyorsabbnak bizonyultak az őket üldöző orosz határőrszázadoknál, amelyek többször tüzet is nyitottak rájuk), diplomáciai jegyzékek születtek, az éppen hatalmon lévő japán kormány, ha belpolitikailag szűksége volt rá, hol durvábban, hol enyhébb formában kijátszotta a revizionista kártyát, amelyre hasonló hangnemben következett a válasz Moszkvából. A kialakult patthelyzetből azonban egyik fél sem kereste igazán a kiutat. Hogy stílszerűen az orosz szó-lással éljünk: kőbe ütközött a kasza.

Az elmúlt években felgyorsult a politikai, diplomáciai csiki-csuki a déli Kuril-szigetek körül, de áttérés azóta sem következett be. 2009 februárjában Dmitrij Medvegyev

orosz elnök Szahalinon találkozott az egy közös gazdasági projekt felavatására oda érkező Aszo Taro japán kormányfővel. Eszmecseréjük után, amely nem volt hivatalos államközi tárgyalás, úgy nyilatkoztak, hogy a területi kérdés rendezéséhez „nem szabványos megközelítést” kell találni, ám egyik fél sem részletezte, mit ért ezen. 2009 tavaszán, válaszul arra, hogy egy korábbi japán törvényhez benyújtott és elfogadott parlamenti módosítás ügyeletes alkalommal rögzítette, hogy a négy déli Kuril-sziget/Északi Területek Japán integráns része, az orosz parlament felsőháza, a Szövetségi Tanács javasolta az államfőnek, hogy függesszék fel az addig kedvezményezették vízum nélküli utazásait. A dél-kurilszki járási tanács viszont, a helyi közvéleményre hivatkozva, élesen tiltakozott ez ellen.

Gazdasági és tudományos együttműködés

Vlagyimir Putyin 2009 májusában Japánba látogatott. Tokiói tárgyalásai középpontjába az orosz miniszterelnök a gazdasági kapcsolatok fejlesztését állította. A két ország árucsereforgalmának volumene már 2008-ban a 30 milliárd dollárhoz közeledett, és Putyin az előnyös kooperáció egyéb formáit is szorgalmazta, hivatkozva a szentpétervári Nissan autógyárra, a Szahalin-1 és a Szahalin-2 nevű, a Gazprommal közös orosz–japán olaj- és földgázkitermelő vegyesvállalatok sikeres példájára. Kilátásba helyezte az információs technológia és az űrkutatás területén megvalósuló együttműködés elmélyítését (értsd: a japán tőkének az orosz fél számára oly kívánatos bevonását ezekben az ágazatokba is), kifejezte azt a reményét, hogy országa hamarosan

a japán atomerőművek fűtőanyag-szükségletének már a 25 százalékát biztosíthatja. Aszo Taro miniszterelnök sem fukarkodott a szép szavakkal. Híve annak – jelentette ki –, hogy az Oroszországi Föderáció országa stratégiai partnere legyen, kész elősegíteni Moszkva integrációját az ázsiai-csendes-óceáni régióba, de a békeszerződés hiánya akadályozza a kétoldalú kapcsolatok fejlesztését, márpedig a szerződés létrejötte előtt „végre meg kell oldani a négy északi sziget hovatartozásának kérdését”. Afelől sem hagyott kétséget, miből kell kiindulni a megoldásnál. „A négy északi sziget sohasem volt külföldi terület, ez ősi japán föld. Több mint 60 éve törvénytelenül vannak megszállva, ami rendkívül sajnálatos” – hangsúlyozta. Alig egy hétre rá, amikor tizenkét, megbízólevelét átadó külföldi – köztük a japán – nagykövetet fogadott, Dmitrij Medvegyev nyilvánosan bírálata tárgyává tette az „arra irányuló próbálkozásokat, hogy Japán kétségbe vonja Oroszország szuverenitását a Kuril-szigetek fölött”.

Június 11-én a japán parlament alsóháza az ősi japán földnek nevezett Északi Területek mielőbbi visszaszolgáltatására felhívó határozatot fogadott el egyhangúlag. Ezt az orosz parlament mindkét háza keményen visszautasította, kiemelve, hogy „a Kurilok a mienk”, de ezen túl nem mentek. „Butaság lenne olyan törvényt hozni, amely a Kuril-szigeteket ősi orosz földnek nyilvánítaná” – írta a *Nyevaviszimaja Gazeta*. Augusztus 8-án ezt egy újabb negatív gesztus követte: az orosz külügyminisztérium bejelentette, hogy nem tartanak igényt a Kuril-szigeteken tizenöt évvel azelőtt pusztító földrengés és szökőár áldozatait támogató japán humanitárius segély további folyósítására. A következő napon a japán fővárosban a rohamrendőrök alig voltak képesek feltartóztatni a tüntető

tömeget, amely „Iván – haza!” és „Oroszország, add vissza az Északi Területeket!” jelszavakkal ostromolta a tokiói orosz nagykövetséget.

Közben a japán parlamenti választások után az a Hatojama Jukio lett a miniszterelnök, akinek nagyapja, Hatojama Itiro 1956-ban Moszkvában aláírta a diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló közös nyilatkozatot. Az új kormányfő még megválasztása éjszakáján nyomatékosan hangsúlyozta az Oroszországgal fenntartandó kapcsolatok fontosságát. Ezért aztán, amikor szeptember 22-én New Yorkban találkozott az ENSZ-Közgyűlés 64. ülésén ugyancsak részt vevő Dmitrij Medvegyevvel, az orosz elnök külön gratulált neki megválasztásához. Hatojama a találkozón annak a határozott szándékának adott hangot, hogy mielőbb lezárják a területi vitákat és aláírják a békeszerződést. Medvegyev válasza: „Oroszország kész valamennyi – mind az együttműködésünkre vonatkozó, mind a legbonyolultabb – kérdés megvitatására.”

A szép szavakat ismét ellenkező előjelű, orosz részről barátságatlannak ítélt lépés követte: Maehara Rauszu japán közlekedési miniszter egy űrhajóról (természetesen tisztes távolságból) demonstratív módon megszemlélt több déli Kuril-szigetet, majd kijelentette, hogy erősíteni kell az e szigetek visszaadására irányuló követeléseket. Előzőleg a miniszter Nemuróban, a Hokkaidó északi csúcsán fekvő városban találkozott a szigetekről az oroszok által kitélepített lakosokkal (illetve jobbára már csak azok leszármazottaival).

Másfél hónappal ezután a két politikus az Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés Szervezete szingapúri csúcshétközletén találkozott. Ott – legalábbis a kiadott kommunikációból ítélve – csak szép szavak hangzottak el, ám alig

egy héttel később Hatojama már közvetve bírálta a nagyapja által 1956-ban aláírt szovjet-japán közös nyilatkozatot, rámutatva, hogy országa nem elégszik meg csupán Sikotan és Habomai átadásával, hanem „szeretne ennél előremutatóbb javaslatot hallani partnerétől”, és ennek megtárgyalására magas szintű küldöttséget menesztett Moszkvába Okada Kacuja külügyminiszter vezetésével. A delegáció üres kézzel tért haza. Japán válaszlépésként 2010. január 27-én Okada bejelentette: Tokió nem lát lehetőséget arra, hogy Oroszországgal közös gazdasági tevékenységet folytasson az Északi Területeken. (Erről a lehetőségről egy 1998-ban életre hívott vegyes bizottság tárgyalt. A többi között megvizsgálták a tengeri sünök együttes tenyésztésének perspektíváit, de rövid idő után a testület nem ült többé össze.)

Orosz elnöki látogatás a szigeteken

Ebben a szellemben folytatódott a nyilatkozatok háborúja. 2010. március 18-án az Ázsiai-Csendes-óceáni Régió és az Oroszországi Föderáció nemzetbiztonságának szentelt konferencián Alekszej Borodavkin orosz külügyminiszter-helyettes úgy nyilatkozott, hogy Japánnak a Kuril-szigetlánc négy tagjára támasztott területi igényei fenyegetést jelentenek Oroszország számára. „Folytatni kell – mondta – a kétoldalú kapcsolatok, az együttműködés és a partnerség fejlesztésére irányuló türelmes munkát”, de „el kell gondolkodnunk a Japánnal folytatott párbeszédünk katonai-politikai aspektusairól is”. Moszkvában ezen nyilván el is gondolkodtak, és 2010 júliusában „Vosztok-10” elnevezéssel hadgyakorlatot tartottak Iturup szigetén. Japán

emiatt tiltakozást jelentett be, emellett azonban azt is hangsúlyozva, hogy a „hadgyakorlat nem befolyásolhatja a békeszerződés megkötésére irányuló tárgyalásokat”.

2010 szeptemberében Moszkvában közölték, hogy Dmitrij Medvegyev rövidesen felkeresi a déli Kuril-szigeteket. A japán kormány hivatalosan felszólította az orosz elnököt, hogy ne tegye, mert ez – Maehara Szeidzsi külügyminiszter szavai szerint – „súlyos csapást jelentene a kétoldalú kapcsolatokra”. Moszkva erre azzal válaszolt, hogy Medvegyev elnök „nem alázkodik meg” Japán előtt azzal, hogy engedélyt kérjen a vitatott déli Kuril-szigetek felkeresésére. Az orosz államfő gépe november 1-jén szállt le Kunasiron. Magas rangú orosz vezető ekkor látogatott első alkalommal a Kuril-szigetekre. Medvegyev felkereste a juzsno-kurilszki kikötőt, járt egy halfeldolgozó üzemben, valamint egy frissen felavatott óvodában. Ez alkalmakkor elhangzott beszédeiben, majd sajtóértekezletén egyetlen szóval sem említette a területi vitát, csak gazdasági és szociális kérdéseket érintett. A lakosság csökkenésére, a kontinensre való már-már tömeges távozására utalva kijelentette, hogy „a hatóságok képesek javítani a szigeteken kialakult demográfiai helyzeten”, és hogy „mi érdekeltek vagyunk abban, hogy az emberek itt maradjanak”. (Nem sokkal később az Iturupon és Kunasiron négy másik orosz miniszterrel együtt vizsgálódó miniszterelnök-helyettes, Szergej Ivanov egyenesen úgy fogalmazott, hogy ott, „ha nevének nevezzük a dolgokat, teljes mértékben hiányoznak a minőségi élethez szükséges bármiféle feltételek”.)

Az orosz államfő látogatása kapcsán Kan Naoto miniszterelnök „rendkívüli sajnálkozásának” adott hangot, Szengoku Josito, a japán kormánykabinet főtitkára

pedig válaszlépéseket helyezett kilátásba. Az utóbbiak nem sokáig vártak magukra: november 2-án Tokió konzultációra hazarendelte moszkvai nagykövetét. A következő napon Viktor Isajev, az orosz elnök teljhatalmú megbízottja a Távol-keleti Szövetségi Régióban (a kormányzók fölött álló kormányhivatali főnök – *K. I.*) bejelentette: reményei szerint Medvegyev elnök hamarosan Iturupot és Sikotant is felkeresi. Ez volt az a pillanat, amikor az amerikai külügyminisztérium is szükségesnek tartotta, hogy leszögezze álláspontját. Philip Crowley, a State Department képviselője közölte: az Északi Területek kérdésében az Egyesült Államok Japán álláspontját támogatja. A feszültséget enyhítendő „egy orosz külügyminisztériumi forrás” tudatta a *Kommerszant* című moszkvai napilappal, hogy a békeszerződés aláírása után Oroszország kész megvizsgálni Sikotan és Habomai visszaadását Japánnak. (Ez persze csak a korábbi orosz álláspont megismétlése volt.) A Kunasiron tett Medvegyev-látogatás – mint kiderült – nagyon rosszat tett a japán miniszterelnök hazai tekintélyének. A *Jomiuri* című tokiói újság megbízásából elvégzett közvélemény-kutatás kimutatta: a lakosság elégedetlen azzal, hogy Kan Naoto miniszterelnök nem volt képes megakadályozni az orosz elnök kurili látogatását, és emiatt a kormány népszerűségi mutatója egyetlen hónap alatt 18 százalékkal zuhant.

December 24-én Medvegyev egy televíziós interjúban felvetette azt a lehetőséget, hogy Oroszország és Japán hozzon létre a szigeteken egységes gazdasági övezetet, ami mindkét fél számára előnyös lehet. „Ott mindenki megtalálja majd a számítását, ott olyan sajátos mikrokörnyezet lesz, amelybe jönnek majd az emberek dolgozni, jönnek majd japán alattvalók is...” Kisvártatva Japán elutasította ezt az elgondolást.

Hideg vízzel nyakon öntve

A következő évben Oroszország már a fegyvercsörtetés eszközéhez nyúlt. Medvegyevet követően egyik miniszteri rangú orosz hivatalnok a másik után látogatott el a déli Kuril-szigetekre. 2011 februárjában Anatolij Szergyukov védelmi miniszter vizi-tálta meg Iturupon és Kunasiron az ott állomásozó 18. géppuskás-tüzér hadosztályt, helikopterről megszemlélte Sikotant, majd Gorjacsije Kljucsiban, a hadosztály parancsnokságán bejelentette a Kurilokon diszlokáló csapatok átfegyverzését. Az orosz fővárosban közölték, hogy a francia hajógyarak által szállítandó, első két Mistral mintájú helikopterhordozó és partra szállító hadihajót Moszkva a Kuril-szigetek térségébe fogja vezényelni. Néhány nappal később az orosz vezérkar képviselői nem hivatalosan már egy SZ-400 mintájú rakétákkal felfegyverzett légvédelmi osztálynak a déli Kuril-szigetekre való telepítéséről nyilatkoztak, míg japán források szerint Moszkva Jahont mintájú, hajók ellen bevethető, szuperszonikus robotrepülőgépeket és Mi-28-as helikoptereket szándékozik Iturupon, illetve Kunasiron elhelyezni.

Orosz sajtójelentések szerint Szergyukov bejelentését a japánok úgy fogadták, hogy Oroszország „hideg vízzel öntötte őket nyakon”, mindamellett nem akarták tovább feszíteni a húrt. Maehara Szejdzsi külügyminiszter bejelentette, hogy Moszkvában készül a kétoldalú kapcsolatok megszilárdítása végett, egyben gyakorlatilag bocsánatot kért miniszterelnöke, Kan Naoto ama kijelentéséért, miszerint Medvegyev elnök kurili látogatása „megbocsáthatatlan durvaság” volt. Igaz, a japán miniszterelnök lényegében dezavualta külügyminiszterét, amikor néhány napra rá úgy nyilatkozott, hogy amit mondott, azzal honfitársai

többsége egyetért. Moszkvában Szergej Lavrov külügyminiszter közölte japán kollégájával: mindaddig, amíg Tokióban a „radikális megközelítés” van túlsúlyban, „perspektívátlanak” tekintik a békeszerződésről folytatandó tárgyalásokat. Az orosz külügyi vezető ugyanakkor hasznosnak mondta Maeharával folytatott megbeszéléseit, amelyeket majd „stratégiai párbeszéd” követ. Bejelentette, hogy hamarosan hatályba lép az atomenergia békés felhasználását célzó együttműködésről aláírt kétoldalú megállapodás, és indítványozta, hogy a két ország történészei hozzanak létre a területi problémákkal foglalkozó vegyes bizottságot. (Nyilvánvalóan az utóbbira reagálva Maehara Szejdzsi azt mondta az *Eho Moszkvi* rádióknak adott interjújában, hogy az Északi Területekről kitelepített 17 ezer lakosból hétezen maradtak, és azok vissza kívánnak települni ezekre a szigetekre, ahol azelőtt sohasem éltek oroszok.) A külügyminiszterek tárgyalását követő sajtóértekezleten Lavrov közölte: az orosz hatóságok készek előnyöket nyújtani a Kuril-szigeteken beruházni kívánó külföldi vállalkozóknak.

Közben az amerikai külügyminisztérium szóvivője ismét szükségesnek tartotta leszögezni, hogy a déli Kuril-szigetek Japánt illetik, és ezt az állásfoglalást az USA moszkvai nagykövetsége megismételte. Moszkvában behívták a külügyminisztériumba az Egyesült Államok nagykövetét és tiltakoztak nála. (Mint a LikiWeaks később kiszivárogtatta: a Kuril-szigeteket érintő vitában 2009-ben Washington még nem támogatta Tokiót.) Aztán a moszkvai japán nagykövetség ideiglenes ügyvivőjét kérték be a Szmolenszkaja téri felhőkarcolóba, mert az úgynevezett Északi Területek napján Tokióban az orosz nagykövetség előtt tüntetők elégették az orosz zászlót, mi több, a japán hatóságok nem indí-

tottak ellenük eljárást, mivel szerintük ezzel nem történt törvénysértés.

Borúra derű

Japánban 2011. március 11-én minden korábbinál súlyosabb földrengés és nyomában gyilkos szökőár pusztított. Dmitrij Medvegyev táviratban fejezte ki együttérzését és részvétét Kan Naotónak, és biztosította, hogy Oroszország kész Japán segítségére sietni a katasztrófa következményeinek kezelésében. Tokió élt a felajánlott lehetőséggel: szemet és cseppfolyósított földgázt kért Oroszországtól. Moszkvából különrepülőgépeken segélyfelszereléseket, helikoptereket, a túlélők felkutatására mentőket irányítottak a helyszínre, felajánlották, hogy a katasztrófa következtében munkanélkülivé vált japánoknak munkát biztosítanak Szibéria és az orosz Távol-Kelet ritkán lakott községeiben. Rövid ideig úgy tűnt, hogy a japán közvélemény felenged Oroszország irányában, és javul a két ország viszonya, de aztán jöttek az újabb kölcsönös sértődések. Az orosz külügyminisztérium tiltakozott amiatt, hogy a japán iskolai tankönyvekben a Kuril-szigetek „törvénytelen megszállása” kitétel szerepel. Júniusban egy 27. védelmi miniszter részvételével tartott szingapúri fórumon Ivanov miniszterelnök-helyettes – akitől a japánok már korábban rossz néven vették dél-kurili látogatását – óvatlanul úgy nyilatkozott, hogy az orosz–japán viszony „a második világháborút lezáró békeszerződés aláírása nélkül is léphet előre”. Ezt a kijelentést Tokióban ismét „nagy sajnálkozások” közepe vették tudomásul.

A szappanopera következő felvonásában Moszkva a gazdasági előnyök mézesmadzagját próbálta elhúzni Tokió orra előtt. Isajev távol-keleti meghatalmazott

elnöki megbízott felajánlotta, hogy a két ország vállalatai közösen termeljenek ki földgázt és a kőolajat a Kuril-szigetek kontinentális talapzatából. Ha a japán cégek nem hajlandók erre – tette hozzá –, akkor az Egyesült Államok, Kína, Brunei és Szingapúr kész beruházni a projektbe. A harmadik fél felemlegetése különösen felidegesíthette Tokiót. Kevéssel ezután a japán külügyminisztérium hivatalosan tiltakozott amiatt, hogy Kunasír szigetén egy kínai farmer és öt másik kínai vendégmunkás tevékenykedik. Az orosz válasz: a szóban forgó kínai származású férfi orosz állampolgár, akinek joga van munkavállalási engedéllyel rendelkező vendégmunkásokat alkalmazni. E tekintetben az orosz hatóságok, úgymond, nem tesznek különbséget a Kuril-szigetek és Oroszország más részei között. Július 6-án Szergej Nariskin, az orosz elnöki hivatal vezetője Tokióban bejelentette: megszületett a megállapodás a területi vitákkal, „a japán–orosz történelem összetett kérdéseinek” tanulmányozásával foglalkozó kétoldalú történelembizottság létrehozásáról; az orosz delegációt Anatolij Torkunov, a MGIMO, a moszkvai nemzetközi kapcsolatok egyetemének rektora vezeti.

2012. első „kurili eseményeként” Gemba Koitiro külügyminiszter – mint tette korábban számos más japán politikus is – a parti őrség naszádján demonstratív inspekciós körutat tett az Északi Területek körzetében, a szigeteket a távolból megszemlélendő. Az orosz külügyminisztérium nyilatkozatában erre nem minden szarkazmus nélkül reagált: „Ha ez azt célozta, hogy tovább élezzék Tokiónak a szigetek hovatartozása ügyében elfoglalt álláspontját, akkor ez a lépés nem fogja elősegíteni a két ország kapcsolatainak fejlődését. Ha viszont a japán külügyminiszter azért határozta el magát erre az utazásra, hogy ezzel

hangsúlyozza az Oroszország és Japán egymással határos körzetei közötti kölcsönösen előnyös együttműködés fontosságát, akkor ezt a szándékot magától értetődően csak üdvözölni lehet.”

A területi vita igazi háttere

Vannak olyan nem teljesen lesöpörhető vélemények, amelyek szerint az utóbbi fél évtizedben a Kuril-szigetek hovatartozása ügyében folyó nyilvános orosz–japán vita tulajdonképpen már csak a felszínen folyik. Egy, a WikiLeaks által közzétett amerikai diplomáciai irat szerint ugyanis Oroszországot és Japánt oly mértékben aggasztja Kína előretörése, katonai megerősödése, hogy az utóbbi részéről megnyilvánuló potenciális fenyegetés láttán valójában készek összefogni, mégpedig az erre irányuló kezdeményezés japán részről indult el. A tokiói amerikai nagykövetség hazaküldött jelentése szerint a kiinduló pontot a műhold megsemmisítésére képes kínai rakéta 2007. januári tesztelése jelentette. Ezt követően találkoztak a két ország magas rangú hivatalnokai, majd maga a két miniszterelnök, Abe Sindzo és Mihail Fradkov. Az amerikai diplomáciai távirat idézi Muto Akirát, a japán külügyminisztérium munkatársát, aki szerint Moszkva már nemcsak gazdasági, hanem biztonsági kérdésekben is közeledik Tokióhoz. Michael Auslin, az American Enterprise Institute Japán-kutatási igazgatója azt fejtegette a *The Wall Street Journal* hasábjain, hogy Oroszország távol-keleti aktivitásának semmi köze a Kuril-szigetek hovatartozása körül folyó sok évtizedes vitához, mert a Kreml Oroszország igazi, perspektivikus ellenfelére koncentrált. „Ezért Tokió és Moszkva jól teszik, ha kétoldalú kapcsolataikban elejét veszik egy új válságnak, és

ehelyett azon gondolkodnak el, hogy mindkét ország biztonsága érdekében hogyan szállhatnak szembe a kínai fenyegetéssel” – vélekedett az amerikai tudós.

Nagyon messzire vezetne annak a prognosztizálása, hogy a következő egy-két évtizedben hogyan alakul a távolkeleti térségben érdekelt négy vezető hatalom – Oroszország, Kína, Japán és az Egyesült Államok – viszonya, hogy közülük ki kivel fog össze a többiek ellen. Mindamellett, a mánál maradvá, aligha lehet kétséges, hogy a négy déli Kuril-sziget hovatartozása körüli vitát a két fél valószínű érdekei fűtik.

Miért annyira fontos Japán, illetve Oroszország számára e négy sziget birtoklása? Bel- és külpolitikai, gazdasági és biztonsági okokból egyaránt.

A japán közvélemény szemében az Északi Területek – noha ősi japán földnek, több száz éve etnikai japánok által belakott területnek semmiképpen sem tekinthetők – országuk szerves részei, amelyeket jogtalanul birtokoltak el az anyaországtól. Következésképpen az a kormány, az a politikai párt, amely lemondana róluk, biztos bukásra lenne ítélve. (Lásd a *Jomiuri* fentebb idézett közvélemény-kutatását, amely szerint a lakosság tetemes része már csupán azért is elfordult a kormánytól, mert az állítólag nem tanúsított kellő erélyt a Medvegyev-látogatás kérdésében.) De tekintettel saját közvéleményére, az orosz kormány sem engedhet a szigetek hovatartozása ügyében. Egy 2009-es felmérés szerint a lakosság 89 százaléka nem támogatja a szigetek visszaszolgáltatásának gondolatát, és a megkérdezetteknek mindössze négy százaléka helyesli ezt. Az azóta eltelt időben ez az arány aligha változott lényegesen. Mi történne, ha mégis megtenné? A moszkvai *Nyevzaviszimaja Gazeta* így válaszol fel az ebben az esetben valószínű

szenáriót: „A négy Kuril-sziget átadásának híre robbanást vált ki Oroszország lakossága körében. Nemcsak az Oroszországi Föderáció Kommunista Pártja és a Liberális Demokrata Párt (Zsirinovszkij pártja – *K. I.*), hanem a parlamenten kívüli ellenzék is élesen tiltakozik az alkotmány megsértése ellen... A tiltakozási hullám nem korlátozódik a fővárosokra (Moszkvára és Szentpétervárra – *K. I.*), hanem végig-hömpölyög a Távolszigeteken, Szibérián és a többi régióban is... Erőre kap a keleti ország-részek lakóinak jövőjük iránti bizonytalansága, felgyorsul a lakosság aktív részének elvándorlása nyugat felé. Beindul Oroszország további széthullásának gépezete.”

Emellett azonban beindulhat egy másik gépezet is. Ha ugyanis a négy sziget gazdát cserél, akkor precedens születik arra, hogy a második világháború eredményeképpen kialakult határok mégiscsak megváltoztathatók – és ennek súlyos nemzetközi jogi következményei lehetnének. (Hogy hozzánk közelebbi példát ne is említsünk, gondoljunk akár csak Königsberg/Kalinyingrád körzetére.) Ugyanakkor persze megválaszolatlanul marad a kérdés: mit szólna ahhoz akár az orosz, akár a japán, akár a nemzetközi közvélemény, ha az 1956-ban felvázolt köztes megoldás érvényesülne, vagyis ha létrejönne a békeszerződés, és a négy vitatott sziget közül kettőről Oroszország, kettőről pedig Japán mondana le véglegesen?

Ami a Kuril-szigetek birtoklásának nem lebecsülhető gazdasági vonatkozásait illeti, a szakértők emlékeztetnek arra, hogy ez a világóceán különösen értékes halfajtaiban talán leggazdagabb közege. Ez nemcsak a szigetek parti vizeit foglalja magában, hanem az azoktól 200 mérföldig terjedő gazdasági övezetet is, amelyben a halászat a szigeteket birtokló állam kizárólagos, illetve csakis általa átengedhető

joga. Csupán Sikotan és Habomai körzetében évente 800 ezer tonna hal, rák, kagyló és egyéb tengeri termék halászható. Kuna-síron jelentős a kitermelhető, értékes építőfát tartalmazó erdőterület, a sziget prémálata (nyérc, coboly) állománya szinte páratlan. A kontinentális talajzatában állítólag kőolaj és földgáz is található. Moszkvának viszont azt is mérlegelnie kell, hogy ha a szigetekről való lemondás árán tető alá tudja hozni a békeszerződést Japánnal, az hitelekkel, beruházásokkal, technológiával, a jelenleginek akár a többszörösével is hajlandó beszállni a szibériai és távol-keleti orosz gazdasági projektekbe. Ez pedig a térség irányába a felszín alatt gyakorlatilag máris folyó kínai terjeszkedés megállítása érdekében roppant fontos lenne Oroszország számára.

Végül lényeges tényező a szigetek, pontosabban az azokat elválasztó szorosok hadászati értéke, ha nem is Japán, de Oroszország számára mindenképpen. Az orosz Csendes-óceáni Flotta hadihajói, köztük a nukleáris robbanófejjel ellátott ballisztikus rakétákat hordozó, csapásmérő tengeralattjárók ugyanis ezeken a szorosokon át juthatnak ki a Csendes-óceánra. A déli Kurilokról való lemondás esetén pedig a szigetek olyan támaszpontok jöhetnek létre, amelyek elretheszelhetnék az orosz flottaegységeknek ezt az útját.

Az orosz-japán békeszerződésnek, a déli Kuril-szigetek hovatartozásának ügye tulajdonképpen egy helyben topog, 1956 óta érdemben nem sokat közeledett a megoldáshoz. Az idei évben azonban a feleknek talán-talán sikerül előre lépniük. Oroszország politikában, propagandában, presztízsben egyaránt minden lehetségest ki akar hozni a huszonegy tagú Ázsiai és Csendes-óceáni Gazdasági Együttműködés (APEC) állam- és kormányfőinek 24. találkozásiójából, amelyet október végén tar-

tanak Vlagyivosztokban. A csúcsertekezlet sikere érdekében Moszkva komoly anyagi áldozatokat vállalt. A távol-keleti orosz városban korszerűsítik a repülőteret, felújítják az utakat; konferenciaközpont, operaház, kórház, hangverseny- és sportkomplexum, hidak, gyorsvasutak, szállodák épülnek. Nyilvánvaló, hogy a térség vezetőinek találkozáját méltó módon koronázná meg, ha a konferencia előtt, vagy éppen annak napjaiban létrejönne a nagyvonalúságról egyaránt tanúságot tévő Oroszország és Japán közötti „történelmi kompro-

misszum”, a békeszerződés, amely a nagy nemzetközi rendezvény házigazdája, a konferencia évében (ismét) az elnöki székbe kerülő Vlagyimir Putyin nevéhez fűződne. De persze az ellenkezője is lehetséges. Nem zárható ki, hogy a régi-új államfő éppen a bel- és külpolitikai gyeplők meghúzásával, kompromisszumokat nem ismerő keménykedéssel kívánja megkezdeni új, hatéves mandátumát. Ami azonban a legvalószínűbbnek tűnik: minden marad a régiben, és az 1956 óta folyó vita beláthatatlan ideig folytatódik. ■

Irodalom

- Auslin, Michael: Russia Fears China, Not Japan. *The Wall Street Journal*. March 4, 2011.
- Becker, Michael: Conflict over the Kuril Islands. *American Foreign Policy*. April 2011.
- Golovin, Vaszilij: Japonyija oformljajet kuriliszkoje naszledszto. *Kommerszant*. 23. 09. 2009.
- Klimova, Marija, Zaharov, Mihail: Kuriliszkij voprosz vszjo nyemnogo iszportyil. *Polit.ru*. 10. 07. 2009.
- Nimmo, William F.: Japan and Russia: A Reevaluation in the Post-Soviet Era. *Greenwood Press*. 1994.
- Stephan John J.: *The Kuril Islands*. Oxford, 1974, Clarendon Press.
- Szalkai Kinga: Közelebb hozhatja-e a katasztrófa Oroszországot és Japánt? *Kitekintő.hu*, 2011. március 18.
- Tavrovskij, Jurij: Nye dopusztityi kuriliszkoj katasztrofi. *Nyezaviszimaja gazeta*, 14. 02. 2011.
- Tóth I. Dávid: Közös orosz–japán bizottság a vitatott területek rendezéséért. *Kitekintő.hu*, 2011. július 6.
- Walker, Lee Jay: Japan continues to play nationalist card against Russia. *Japan Today*, May 20, 2011.
- Kuril Islands dispute deadlocked. *BBC News*, 5 September, 2000.
- Kuril islands dispute between Russia and Japan. *BBC News*. 1 November 2010.
- Lavrov priznal beszperszpektyivnimi peregovori o mirnom dogovore sz Japonyijej. *Lenta.ru*. 11. 02. 2011.
- MID RF i Japonyija dogovorilis sz po rjadu voproszov za iszkljucsenyijem Kuril. *RIA. Novosztyi*. 11/02/2011.
- Japan watching Russian military developments on disputed isles. *Japan Today*. 02nd March, 2011.
- Cél a Kuril-szigetek fejlesztése. *MNO-KA*. 2011. 05. 15.
- Japonyija trebujet ubraty kitajcev sz Juzsnih Kuril. *Izvesztyija*. 4. 07. 2011.
- MID RF otreagiroval na oszmoatr Kuril japonszkim minyisztrom. *Lenta.ru*. 14.01. 2012.
- Program of construction in preparation for the APEC–2012 Summit. *Vladivostok2012.com*. 21. 01. 2012.
- NEWSru.com.